

Werkplaats van het sociaal onderzoek

Woudschotendagen 1963

Met genoegen publiceren wij hierbij de beide inleidingen, door resp. Dr. C. Boekestijn en Prof. Dr. I. Gadourek gehouden op de Woudschotendagen 1963 van de V.S.W.O., georganiseerd met administratieve steun van het S.I.S.W.O., benevens een verslag van hetgeen ter conferentie door de verschillende discussiegroepen is behandeld. Wij hopen, door deze publikatie het onze te kunnen bijdragen tot het doel, dat de organisatoren van deze dagen zich hadden gesteld: een meer blijvende belangstelling gaande te maken voor het gezin als factor in het sociologisch onderzoek en als speciaal object van een sociologische benadering.

Waar, zoals Prof. Dr. J. A. A. van Leent in zijn openingswoord stelde, de V.S.W.O. voor de wetenschappelijke vormgeving van dit congres verantwoordelijk is, heeft het bestuur gemeend, thema en opzet van dit congres zo goed mogelijk te moeten laten corresponderen met doel en samenstelling van de vereniging. De V.S.W.O. is een multidisciplinaire vereniging, waarvan de leden gemeen hebben dat zij een sociale wetenschap als onderzoeker dienen, en welks doel primair is het bevorderen van de bloei en de verhoging van de kwaliteit van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek benevens de behartiging van beroepsbelangen der leden. Zij tracht dit o.m. te verwezenlijken door het organiseren van discussie-avonden en congressen ter bevordering van het peil der vaktheoretische en methodisch-praktische kennis. Zij streeft daarbij naar het behandelen van onderwerpen, die de belangstelling hebben van beoefenaars van verschillende sociale wetenschappen en die direct maatschappelijk relevant zijn.

Behalve de hier afgedrukte lezingen beschikte de conferentie over een zestal schriftelijke bijdragen, waarover in het toegevoegde verslag is gesproken. Elke van deze bijdragen werd in een tweetal discussiegroepen behandeld en de resultaten daarvan aan het slot door de voorzitter van de conferentie in een afsluitende beschouwing verwerkt. Wij delen nog mee, dat voor belangstellenden de afzonderlijke inleidingen nog verkrijgbaar zijn op het S.I.S.W.O., adres Nieuwe Hoogstraat 17, Amsterdam.

Redactie.

Het gezin als kleine groep

Dr. C. Boekestijn

Ons onderwerp vraagt de aandacht voor een wijze van beschouwing van het gezin, die men in het gezinsonderzoek weinig aantreft. Van Leent's stelling dat de sociologie op de macro-micro-ladder haar werkzaamheden aan de macro-zijde is begonnen¹⁾ vindt ook in de wijze waarop het gezin in de sociologie werd bestudeerd bevestiging. Wij noemen slechts de volgende in de gezinssociologie veelvuldig gehanteerde begrip-

¹⁾ J. A. A. van Leent: De macro-micro-verhouding bij de sociologie, de psychologie en de sociale psychologie. 's-Gravenhage 1962. Zie ook: Reuben Hill: Review of current research on marriage and the family A.S.R. 1961, pp. 694-701.

pen: functie-verlies, niveau-verlies, stadsgezin en plattelandsgezin, de betekenis van de scheiding van woon- en werkplaats; de betekenis voor het gezin van het proces van de emancipatie van de vrouw, om een benaderingswijze aan te geven, die zich als macro-sociologisch laat typeren.

Men hoeft nog niet accoord te gaan met de opmerking in de bijdrage van Matthijssen voor deze conferentie, die ik hier wat paraphraseer, dat deze macro-berg nogal eens micro-muizen heeft gebaard om toch de stelling te verdedigen dat het arsenaal aan begrippen en kennis dat thans door de studie van de kleine groep gereed ligt, slechts tot schade van het gezinsonderzoek kan worden verwaarloosd.

Nu op deze conferentie de aandacht mede wordt gericht op de micro-aspecten van het gezin zou men, alweer gedachtig aan de beweging op de macro-microladder, wellicht de conclusie willen trekken, dat, nu de micro-dimensie is bereikt, het gezinssociologisch onderzoek zijn laatste stap zet op de weg die bij de bestudering van het gezin viel af te leggen. Gezien de zeer geringe kennis die in ons land over het gezinsleven beschikbaar is, achten wij deze conclusie voorsnog voorbarig.

Alvorens onze aandacht te richten op de interne structuur en dynamiek van de gezinsgroep maken wij de volgende opmerking.

Wij nemen uitdrukkelijk afstand van de gedachte, dat het vruchtbaar zou zijn deze interne gezinsconstellatie te bestuderen met verwaarlozing van de sociale relaties, die de leden van het gezin onderhouden met personen, groepen en instituties buiten het gezin.

Wij ontkennen met deze opmerking niet het nut van sociaal-psychologische studies in natuurlijke of kunstmatige, relatief geïsoleerde, kleine groepen. Integendeel! Het gezin is echter in onze maatschappij zodanig verweven met de „buitenwereld” dat het verwaarlozen van deze externe betrekkingen methodisch zeer gevaarlijk moet worden geacht. Onze benadering zal zich slechts kenmerken door het *accent* op de gezinsgroep zelf.

Wij moesten ons hierbij uiteraard beperkingen opleggen.

Wij deden dit door niet te handelen over het echtpaar, evenmin over bijzondere gezinsvormen (onvolledig gezin etc.) maar ons vooral te richten op het moderne westerse gezin, bestaande uit een *echtpaar met één of meer natuurlijke of aangenomen, samenwonende kinderen*. Hierbij zullen wij slechts terloops kunnen spreken over de verschillende stadia, die het gezin gedurende zijn bestaan doorloopt.

Het moderne gezin als kleine groep

Beschouwen wij het aldus omschreven gezin als kleine groep dan valt op dat deze kleine groep een aantal kenmerkende eigenschappen vertoont, die afwijken van de kleine groepen, die in groepsdynamische studies meestal als studie-object worden gebruikt.

Wij noemen de volgende vier eigenschappen.

- a. Het gezin bevat een duidelijke sub-groep, geaccentueerd door een generatie-caesuur. Deze sub-groep, het echtpaar, werd gevormd op basis van wederzijdse aantrekking tussen de partners.

Het voortbestaan van de gezinsgroep is sterk afhankelijk van de affectieve relaties tussen de echtgenoten. Deze gevoelsrelaties werden na het huwelijk in hoge mate mede afhankelijk van de wijze waarop zij de groepstaak definiëren en tot uitvoering brengen.

Er is in het gezin sprake van een externe verstrengeling van affectieve en taakmomenten.

- b. De onder a. genoemde groepstaak is in vele opzichten diffuus. Dit vereist van de leden een taakstelling en arbeidsverdeling. Van groot belang is hierbij dat de taak met de tijd verandert.
- c. De aard van de relaties tussen de leden is weinig stabiel. De relatie ouders-kinderen bijv. doorloopt idealiter de scala van uiterste afhankelijkheid tot wat wij noemen bevredigende onafhankelijkheid. Dit stelt hoge eisen aan de rolflexibiliteit van alle groepsleden.
- d. Wij wezen hiervoor reeds op de impulsen die op het gezin inwerken door het verkeer van de leden buiten het gezinsverband. Anderzijds is de gezinsgroep a.h.w. erop uit zichzelf te ontbinden door de kinderen op te voeden tot zelfstandige deelnemers aan het maatschappelijk leven. Van groot belang hierbij is het probleem van de aansluiting van het leven in de kleine gezinsgroep aan dat van de grotere maatschappelijke instituties.

Om deze vier punten zullen wij ons betoog groeperen. Wij hebben hierbij gezocht naar empirische gegevens. In Nederland bleken deze zeer schaars. In de U.S.A. zijn de laatste jaren enkele studies verricht, die ons meer inzicht geven in de interne gezinsprocessen. Wij hebben daarvan dankbaar gebruik gemaakt. Veel materiaal viel te ontlenen aan het boeiende onderzoek van Blood en Wolfe.²⁾

Het echtpaar

Ad a. Onze eerste stelling richt de aandacht op het echtpaar. Het samenkomen van de huwelijkspartners gebeurt in onze cultuur overwegend op grond van wederzijdse genegenheid, die meestal erotisch gekleurd is. Bij de partnerkeuze kunnen echter een veelheid van motieven een rol spelen, zoals de vermoedelijke goede carrière van de man, de degelijkheid van de vrouw. Ook kan in het spel zijn het verlangen naar een affectieve relatie met een ander. Andrews en Christensen verrichtten een studie naar het dating-gedrag van kinderen, die vroeg hun vader hadden verloren.³⁾ Zij vonden aanwijzingen, dat deze vroeger met „daten” begonnen en vroeger vaste verkering hadden. Tevens waren zij echter vaker betrokken bij een verbroken verhouding. De auteurs zochten een verklaring hiervoor door aan te nemen dat deze kinderen zochten naar een herstel van een affectieve relatie na het wegvallen van de vader. Het vaker betrokken zijn bij verbroken verhoudingen zou kunnen wijzen op een geringere kieskeurigheid bij de keuze van de partner.

Beperken wij ons nog een ogenblik tot het echtpaar dan heeft het zin i.v.m. de ont-

²⁾ R. O. Blood en D. M. Wolfe; *Husbands and wives: The dynamics of married living*. Glencoe 1960.

³⁾ R. O. Andrews and H. T. Christensen; *Relationship of absence of a parent to courtship status. A repeat study*. A.S.R. 1951. pp. 541-544.

wikkeling van een sterke cohesie in deze subgroep een controverser te vermelden die in de sociale psychologie reeds enige jaren bestaat n.l. die tussen similaristen⁴⁾ en complementaristen.⁵⁾

De eersten leggen de nadruk op de voorwaarde dat de partners zoveel mogelijk gelijke eigenschappen moeten bezitten om tot een bevredigende en duurzame relatie te kunnen komen. De laatsten wijzen juist op de vruchtbare werking van de diversiteit omdat het hierdoor mogelijk wordt dat de groepsleden elkaar kunnen aanvullen.

De controverser lijkt ons in deze vorm weinig vruchtbaar. De vraagstelling wordt o.i. meer productief indien men hem verbindt met de *relatie* tussen de groepsleden en de doelstelling van de groep. Men is bijv. voor een huwelijk aangewezen op een, althans naar *sexe*, *verschillende partner*. Dit verschil is voor de relatie instrumenteel. Hetzelfde geldt voor een aantal deskundigheden.

Anderzijds zijn er aanwijzingen dat sommige andere verschillen tussen de partners inderdaad voor de relatie nadelig zijn. Wij denken hierbij vooral aan waardeverschillen. Aan deze laatste stelling ligt ten grondslag de in de groepspsychologie telkens weer geconstateerde samenhang tussen het aanvaarden van dezelfde waarden en normen enerzijds en de cohesie van de groep anderzijds. Coch en French gebruikten zelfs de mate van overeenstemming over groepsnormen als een index voor de groepscohesie.⁶⁾ Verder empirisch onderzoek zal moeten uitmaken *welke* gelijkheden en *welke* ongelijkheden in *welke* relaties instrumenteel zijn.

Sommige gegevens geven hiervoor wel enkele aanwijzingen. Wij kiezen enkele voorbeelden uit de statistiek en de literatuur.

1. Leeftijdverschil tussen de huwelijkspartners.

De statistiek van de nederlandse echtscheidingen geven steun aan de veronderstelling dat een groot leeftijdverschil tussen de huwelijkspartners weinig instrumenteel is voor het ontstaan van een goede relatie tussen de echtgenoten. De frequentie van de echtscheiding blijkt toe te nemen als de leeftijden van de partners meer uiteen gaan lopen. Voorts blijkt dat bij eenzelfde leeftijdverschil de echtscheidingscijfers weer hoger zijn wanneer de man jonger is dan de vrouw dan wanneer de vrouw jonger is dan de man.⁷⁾

Blood en Wolfe vinden analoge samenhangen tussen de leeftijden der echtgenoten en de „marital satisfaction”.⁸⁾ Nu is leeftijd een bijzonder complexe sociale variabele. Men kan bij deze gegevens uiteraard denken aan seksuele instrumentaliteit. Men houde echter in het oog dat leeftijdverschil gemakkelijk leidt tot verschil in belangstelling en interesse.

2. Kerkelijke gezindte.

In ons land is deze variabele in het sociale onderzoek telkens weer van grote be-

4) Zie T. M. Newcomb: The prediction of interpersonal attraction; American psychologist; 1956; pp. 575-586.

5) R. F. Winch: Mate selection: A study of complementary needs. New York 1958.

6) L. Coch and J. R. P. French. Overcoming resistance to change. Hum. Rel. 1948, pp. 512-532.

7) C.B.S. Echtscheidingen in Nederland. 1900-1957. Zeist 1958, p. 21-22. Dit werd eveneens vastgesteld in Amsterdam in 1936 en 1949 en in Den Haag in 1956. Geciteerd in C.B.S. publicatie p. 22.

8) A.W. p. 256.

tekenis gebleken. Gadourek heeft dit verschillende malen overtuigend aangetoond.⁹⁾

Douma stelde in Kedichem en Arkel de vraag welke eigenschappen van een huwelijkscandidaat het belangrijkste werd geacht bij de keuze van een huwelijkspartner. Het percentage dat het geloof het meest belangrijke noemde varieerde van 29,2 tot 47,4.

In een bijdrage in de onder redactie van Mulder verschenen bundel *Mensen, Groepen en Organisaties* hebben wij getracht aannemelijk te maken dat het bereiken van een goede groepscohesie tussen echtelieden wordt belemmerd naarmate de discrepantie tussen de aangehangen geloofsopvattingen toeneemt en naarmate de relevantie van deze geloofsovertuiging voor de afzonderlijke groepsleden groter wordt.¹⁰⁾ Blood en Wolfe komen eveneens tot de conclusie dat de voldoening over het huwelijk afneemt naarmate de discrepantie tussen de godsdienstige opvattingen toeneemt.¹¹⁾

3. Andere verschillen tussen de partners.

Naast verschillen in godsdienstige overtuiging heeft men gelet op standverschillen en opleiding. Heyns merkt op dat de huwelijksstabiliteit in gevaar wordt gebracht als de partners afkomstig zijn uit uiteenlopende sociale milieus.¹²⁾

Blood en Wolfe geven zeer interessante gegevens over de betekenis van verschillen in opleidingsniveau. In het geval de vrouw een langere opleiding heeft gevolgd dan de man introduceert dit in de relatie tussen de echtgenoten vaak een sterke pressie door de vrouw op de man om hoger op te komen. Dit kan zeer gemakkelijk een groei naar een hechte huwelijksband in de weg gaan staan.¹³⁾

Samenvattend kan men zeggen dat de echtelieden in staat moeten zijn op een gemeenschappelijke bodem te staan, te komen tot een door beiden aanvaard referentiekader waarbinnen zij elkaar kunnen verstaan en waardoor zij een gemeenschappelijke wereld opbouwen waarin de eenheid kan worden beleefd.

In dit verband wijzen wij nog op de thans in de sociale psychologie zeer populaire theorieën welke worden aangeduid met de termen evenwichts- of consonantietheorieën. Wij beperken ons hier tot een summier weergave van Newcomb's A-B-X theorie. A en B zijn personen terwijl X een onderwerp of object voorstelt waarop A en B beiden zijn georiënteerd.

Dit A-B-X systeem als geheel kan al of niet in evenwicht zijn. In het geval van een godsdienstig gemengd huwelijk is er, wanneer de relatie tussen A en B gekenmerkt wordt door een positieve affectieve betrekking, sprake van gebrek aan evenwicht omdat A positief is georiënteerd op een bepaalde godsdienstige overtuiging en B negatief.

⁹⁾ Zie vooral I. *Gadourek*: A dutch community. Leiden 1956.

¹⁰⁾ C. *Boekestijn*: De betekenis van concordantie en relevantie van waarden voor de cohesie van de groep. In: M. Mulder: *Mensen, groepen, organisaties*. Dl. II, pp. 40-63. Assen, '63.

¹¹⁾ A.w. p. 257.

¹²⁾ R. W. *Heyns*: The psychology of personal adjustment. New York 1958 p. 477.

¹³⁾ A.w. p. 96.

Newcomb's theorie voorspelt nu veranderingen in het A-B-X systeem, zodanig dat een staat van evenwicht bereikt wordt. Dit kan op verschillende wijzen tot stand komen. Zo kan A trachten B tot zijn standpunt t.a.v. X over te halen. Hetzelfde kan door B worden gepoogd. Ook wordt er een evenwicht bereikt wanneer de relevantie van X voor A en B gaat afnemen.*)

Een andere vorm van evenwicht wordt bereikt indien A en B hun standpunt over X handhaven, maar wanneer tevens de positieve attractie tussen de partners omslaat in een negatieve. Deze evenwichtstoestand leidt dan gemakkelijk tot echtscheiding.

Wij wijzen in dit verband nog op de betekenis, die het kind kan krijgen voor de cohesie van het echtpaar. Als wij aannemen dat beide echtgenoten een positieve oriëntatie hebben op het kind (X), dan zal dit systeem slechts een evenwicht kunnen zijn wanneer er ook een positieve attractie bestaat tussen de beide huwelijkspartners.

Hoewel men deze cijfers zeer voorzichtig dient te hanteren i.v.m. allerlei mogelijk storende invloeden vermelden wij toch, dat uit de Nederlandse echtscheidingscijfers blijkt, dat echtscheiding onder gehuwden zonder kinderen veel vaker voorkomt dan onder echtparen met kinderen (resp. 48 en 23%).¹⁵⁾

Tot nu toe letten wij op de affectieve betrekking tussen de echtelieden.

Het tweede deel van onze eerste stelling luidde dat deze gedurende het huwelijk in hoge mate mede wordt bepaald door de wijze waarop de taak wordt uitgevoerd resp. het doel van de groep wordt bereikt. Het is één der grondstellingen van de groepsdynamica, dat de affectieve integratie tussen de leden van een groep door de taakopvatting en taakvervulling kan worden bevorderd of belemmerd.

Saal heeft onderscheid gemaakt tussen objectieve en subjectieve integratie in het huwelijk, zulks onder verwijzing naar Vierkandt's Situationsehe en Neigungsehe.¹⁶⁾ Hij omschrijft objectieve integratie als het instandhouden van de gezinsband door omstandigheden, die niet uit de echtelieden zelf voortkomen. Bij de subjectieve integratie gaat het om twee „mensen, man en vrouw, die om en voor elkaar en dus ook met en voor hun kinderen een hechte huwelijks- en gezinsband kennen, waarvan de achtergrond het lichamelijk-geestelijk mysterie der liefde is”.

Saal wijst zelf op het schematische van deze indeling en merkt op dat er wisselwerking kan worden aangenomen tussen de beide integratie-vormen.

Wij willen hier het standpunt verdedigen, dat de objectieve en subjectieve integratie niet kunnen worden opgevat als twee polen maar dat de gezinsintegratie altijd tot stand komt als een product van een gunstige en elkaar wederzijds versterkende combinatie van objectieve en subjectieve factoren.

Wij merken hierbij nog op, dat het echtpaar zelf voor een belangrijk deel zijn situatie, zijn objectieve factoren kiest. Heel belangrijk hierbij is de keuze van de groepsactiviteiten. Over deze taakaspecten van het gezin handelde onze tweede stelling.

*) Het staat wel vast dat hier een groepsdynamisch proces wordt beschreven dat bijzonder belangrijk is voor de tendentie naar onkerkelijkheid in godsdienstig gemengde huwelijken.

¹⁴⁾ Voor een goed overzicht van deze verschillende theorieën zie: R. B. Zajonc: The concepts of balance, congruity and dissonance. Publ. Op. Quarterly 1960, pp. 280-296.

¹⁵⁾ Echtscheidingen in Nederland t.a.p. p. 23 en 24.

¹⁶⁾ C. D. Saal: Typologie van het plattelandsgesin. In: Het sociale leven en al zijn facetten. Deel I pp. 111-112. Assen 1958.

Doelstelling en taakuitvoering

Ad b. Onze tweede stelling luidde dat de taak en het doel van het moderne gezin in hoge mate diffuus is. Wel vallen er enkele gezinsactiviteiten als duidelijke kernen aan te wijzen (zoals de verzorging en opvoeding van de kinderen, de huishoudelijke bezigheden en de zorg voor het gezinsinkomen) maar — en hier is weer een duidelijk verband met de macro-sociologische ontwikkeling — er blijft in het gemiddelde moderne gezin een belangrijk aantal activiteiten over, over de uitvoering waarvan de individuele leden of de groep zelf kunnen beslissen. Tegenover de situatie van ruim een halve eeuw geleden toen vele huwelijken konden worden getypeerd als een „yoking together of two fellow-work horses” staat thans een grotere vrijheid van keuze van de activiteiten door de gezinsleden. Wij willen hier een onderscheid maken tussen activiteiten die vanuit het gezin gezien een *centrifugaal* of een *centripetaal* karakter hebben.

Door de scheiding van woon- en werkplaats is het *beroepsleven* van de man voor een groot deel te kenmerken als centrifugaal. Het is voor de vrouw thuis vaak bijzonder moeilijk deze taak van de man te zien als gezinstak. Ook door de man wordt deze vaak niet als zodanig beleefd. Voor velen heeft dit beroepsleven een sterk autonoom karakter. Ook het forensisme valt in dit patroon uiteraard als een centrifugaal verschijnsel te typeren. Op het platteland en in het oudere middenstandsbedrijf is er steeds minder sprake van gezamenlijk verrichten van activiteiten t.b.v. het levensonderhoud. Toch blijft het daar voor de vrouw en kinderen minder moeilijk mee te leven met de beroepsarbeid van de man en dit te zien als een bijdrage aan een gemeenschappelijke onderneming.

Hetzelfde onderscheid kan men maken voor de besteding van de vrije tijd.

Er zou o.i. een belangwekkend onderzoek kunnen worden ingesteld naar de mate waarin verschillende vormen van vrije-tijdsbesteding de cohesie van het gezin bevorderen of belemmeren. Het lijkt aannemelijk, dat activiteiten als alleen uit vissen gaan, bezoeken van sportevenementen door de man alleen etc. als centrifugaal kunnen worden gekwalificeerd,*) terwijl gemeenschappelijk kamperen en het maken van gemeenschappelijke trektochten als centripetaal kunnen worden getypeerd.

In dit verband lijkt ons de toeneming van het T.V.-bezit van groot belang voor de integratie van het gezinsleven in ons land. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de grotere verspreiding van de auto. Uit deze voorbeelden moge aannemelijk zijn geworden, dat de taakbepaling belangrijke, vaak niet vermoede, gevolgen kan hebben voor de integratie van de gezinsgroep.

Naast de taakbepaling door de gezinsgroep is van groot belang de wijze waarop de te verrichten activiteiten worden verdeeld over de verschillende groepsleden. Deze *arbeidsverdeling* heeft belangrijke consequenties voor de cohesie van de groep.

In dit verband merken wij allereerst op dat de arbeidsverdeling in het moderne gezin bezig is wijzigingen te ondergaan.

Zo neemt de rolspecificiteit tussen de sexen af al blijven bepaalde taken sterk gebonden aan de verschillende sexe. Het voortbrengen van kinderen geschiedt door de vrouw.

*) Men heeft telkens weer waargenomen dat het publiek in bioscopen, op avonden waarop een interland-voetbalwedstrijd wordt gespeeld, vooral uit vrouwen bestaat.

Maar ook het verzorgen van de kinderen gebeurt overwegend door haar. Zelfs in Israël, waar een door een ideologie gesteund streven bestaat om de verschillen tussen de sexerollen af te schaffen, worden in de praktijk specifieke activiteiten vooral door vrouwen verricht.¹⁷⁾

Parsons en Bales nemen op grond van vergelijkende studies zelf een vrijwel universeel geldende wet aan dat de meer emotioneel-expressieve rol in het gezin en daarbuiten aan de vrouw toevalt.¹⁸⁾

Ook bij de arbeidsverdeling in het gezin kan men weer de vraag stellen naar de effecten van verschillende vormen van arbeidsverdeling op de integratie van de gezinsgroep. Elisabeth Bott onderscheidde twee vormen van arbeidsverdeling tussen de ouders n.l. de segregated en de joint conjugal, waarbij de laatste een meer centripetale invloed heeft voor het gezin.

Overigens is empirisch onderzoek op dit terrein uiterst schaars zodat het zeer moeilijk is uitspraken te doen over de gevolgen van verschillende arbeidsverdeling.

Blood en Wolfe hebben getracht iets van de verdeling der werkzaamheden tussen de echtgenoten te onderzoeken. Zij beperkten zich hierbij tot een achttal taken in en om het huis. Deze acht taken kozen zij zó dat drie ervan konden worden gerekend tot de traditioneel-manlijke rol (b.v. reparaties in huis), drie tot de traditioneel-vrouwelijke rol (opruimen van de zitkamer als er bezoek komt) en twee „neutrale” werkzaamheden.

Op grond van hun onderzoek konden zij vaststellen dat in de door hen onderzochte gezinnen in en om Detroit sprake was van een specialisatie in de uitvoering der taken en wel vooral langs de traditionele sexe-rollen.

Zoals wij nog zullen zien geldt dit in veel mindere mate voor de verdeling van de zeggenschap.

Hier is veel meer sprake van gemeenschappelijk overleg.

Blood en Wolfe kunnen dan ook concluderen dat het gemiddelde Amerikaanse gezin lijkt op een organisatie waar de besluiten worden genomen in een staf-conferentie, terwijl de taken daarna worden uitgevoerd door technische experts.¹⁹⁾

In Nederland is op dit ogenblik zeer actueel de vraag naar de gevolgen voor het gezin wanneer de gehuwde vrouw buitenshuis werkt.²⁰⁾ De meeste beschouwingen hierover leggen de nadruk op de centrifugale effecten van deze vorm van arbeidsverdeling. Het is echter duidelijk, dat de arbeid van de vrouw in zeer vele gevallen een bijdrage kan betekenen van de echtgenote aan één van de gezinstaken, n.l. de zorg voor het gezinsinkomen. Indien dit op deze wijze wordt beleefd kan dit o.i. wel degelijk de gezinsintegratie bevorderen. Men zij hier voorzichtig met generaliseringen. Empirische studies in Amerika tonen wel aan dat hier voorzichtigheid geboden is. Zo vond Locke in 1951 geen verband tussen tevredenheid met het huwelijk en al of niet

¹⁷⁾ M. E. Spiro: *Kibbutz: Venture and Utopia*. Cambridge (Mass.) 1956.

¹⁸⁾ T. Parsons and R. F. Bales. *Family, socialization and interaction*. Process-Analysis.

¹⁹⁾ A.w. p. 53.

²⁰⁾ Kath. Nat. Bureau voor Geestel. Gezondheidszorg: *De niet-aanwezige huisvrouw*. Hilversum-Antwerpen 1962.

buitenshuis werken van de vrouw.²¹⁾ Blood en Wolfe konden evenmin een zodanig verband vaststellen.²²⁾

Verdere analyse gaf hen echter aanwijzingen dat niet het werk per se hier van doorslaggevende betekenis is, maar veeleer de vraag of dit werk door de huwelijkspartners kan worden gezien als een positieve bijdrage tot een door de groep te verwezenlijken doel. Zo bleken buitenshuis werkende vrouwen van gezinnen met een laag inkomen tevreden met hun huwelijk.

Het tegendeel werd gevonden bij werkende vrouwen in gezinnen met een hoog inkomen en wel waarschijnlijk omdat de man het werk van de vrouw moeilijk kon zien als een bijdrage harerzijds tot een gemeenschappelijke taak. „Outside work for wives in high-status clearly tends to be associated with disgruntled husbands and disappointed wives”. Ook deze uitspraak lijkt ons nog te algemeen. Wij wijzen in dit verband op de grote kansen die de echtgenoten van mannen met representatieve beroepen krijgen. Er zou een zeer interessant onderzoek kunnen worden ingesteld naar de betekenis van door beide echtgenoten beleefde gemeenschappelijke uitvoering van taken voor de huwelijksstabiliteit.

Het komt ons voor dat ten onzent bijv. vele gehuwde werksters door hun werk buitenshuis de gezinsband versterken. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de werkende vrouwen van studenten al hangt hier veel af van de vraag of de studie van de man redelijk vordert.

Verdeling en zeggenschap

Naast de taakbepaling en de arbeidsverdeling in het gezin is het structurelement van de *verdeling van de zeggenschap* van groot belang. Deze machtsverdeling is van de micro-aspecten van het gezinsleven wellicht het meest onderzocht. Voor de methodologische problemen die zich hierbij voordoen zij verwezen naar de literatuur.²³⁾ Wolfe onderscheidt een drietal vormen van machtsverdeling tussen de echtgenoten n.l. a) dominante man, b) dominante vrouw en c) equalitaire machtsverdeling. Dit laatste kan weer worden onderscheiden in een tweetal duidelijk onderscheiden subtypen. Het kan n.l. zijn dat er sprake is van een gelijke machtsverhouding omdat de partners over een gelijk aantal zaken alléén beslissen (separate-autonomic). Het kan ook zijn dat de echtgenoten de meeste beslissingen gezamenlijk nemen (joint of syncratic).

Uit Wolfe's onderzoek blijkt dat in vele Amerikaanse gezinnen sprake is van een gezamenlijke besluitvorming. Gezinnen waar de man of de vrouw uitgesproken dominant is komen veel minder vaak voor.²⁴⁾ Gegevens over ons land zijn zeer schaars. Sommige onderzoekingen zouden erop kunnen wijzen dat ook ten onzent een tendentie in deze richting aan de gang is. Men zie de publicaties van Gadourek²⁵⁾ en Douma²⁶⁾.

²¹⁾ H. J. Locke: Predicting adjustment in marriage. New York 1951.

²²⁾ A.w. p. 101 e.v.

²³⁾ Zie voor een uitstekend overzicht de bijdrage van L. W. Hoffman and R. Lippitt: The measurement of family life variables. In: P. H. Mussen (ed.): Handbook of research methods in child development. New York 1960. pp. 945-1013.

²⁴⁾ D. M. Wolfe: Power and authority in the family. In: D. Cartwright (ed.). Studies of social power. Ann Arbor 1959.

²⁵⁾ A.w. pp. 186-188.

²⁶⁾ W. H. Douma: Het gezin op een verstedelijkt platteland. Wageningen 1961. pp. 72 e.v.

Alvorens kort stil te staan bij de gevolgen van de verschillen in verdeling van de macht voor de functionering van het gezin vermelden wij enige macro-sociologische samenhangen uit het onderzoek van Wolfe. Er bleek een duidelijk verband te bestaan tussen sociaal-economische laag en de machtsdistributie. Onder de hogere inkomensklasse treft men vaker gezinnen aan waar de man domineert. In gezinnen met lagere inkomens ziet men vaker dat de vrouw dominant is. Voorts bleek dat de man vaak dominant is in gezinnen waar de vrouw vroeger nooit een baan heeft gehad en ook niet na het huwelijk buitenshuis werkt.

Men zou hieruit de voorzichtige conclusie kunnen trekken dat de machtsdistributie sterk afhankelijk is van de hulpbronnen (resources) die de partners kunnen aanboren voor de instandhouding van het huwelijk. Hiermee is in overeenstemming de constatering door Wolfe, dat in huwelijken waar de vrouw grote behoefte heeft aan liefde en genegenheid, de man vaak dominant is. Hij kan n.l. aan deze behoefte tegemoet komen, is dus resource, waaraan macht kan worden ontleend. Men vergelijkte voor analoge voorbeelden de grote macht, die maîtresses van vorsten of hoogwaardigheidsbekleders door de eeuwen hebben kunnen uitoefenen!

Lettend op de gevolgen van de machtsverdeling stelde Wolfe vast dat binnen het equalitaire gezinstype een grotere tevredenheid bestaat met het huwelijk indien er sprake is van een syncratische- dan in het geval van een autonome machtsverdeling.

In gezinnen waar de vrouw dominant is, is zij uitgesproken minder tevreden met het huwelijk. Hier schijnt zich een culturele factor geldend te maken en wel de verwachting dat in ieder geval de man in een huwelijksrelatie niet minder te zeggen moet hebben dan de vrouw.

Uit de vermelde resultaten komt wel naar voren dat de zeggenschapsverhouding in het moderne gezin niet meer wordt gekenmerkt door het traditionele patriarchale patroon, maar sterk gebonden is aan de situatie waarin de groep verkeert, de eigenschappen van de partners en de hulpbronnen die zij kunnen aanboren.

Dit komt ook naar voren in het frequent te observeren verschijnsel dat kinderen die gaan meeverdienen in gezinnen, die sterk behoefte hebben aan extra-inkomsten, hierdoor gemakkelijk een machtspositie kunnen gaan innemen. Soms ziet men dat zij een ware terreur uitoefenen in het gezin. Zij kunnen dit omdat zij resource zijn, omdat het gezin van hun inkomsten afhankelijk is.

Ook het tegenovergestelde geval doet zich voor, n.l. wanneer oudere kinderen lange tijd, bijv. door studie van de ouders afhankelijk blijven. Zij kunnen geen bronnen aanboren! Het is de vraag welke van de beschreven situaties voor het gezin meer nadelig is.

Relatie tussen gezinsleden

Ad c. Nadat wij uitvoerig hebben stilgestaan bij de tweede stelling haasten wij ons naar de derde, die luidde dat de onderlinge relaties tussen de gezinsleden weinig stabiel zijn. Wij wezen reeds op de relatie ouders-kinderen die alle fasen van afhankelijkheid tot zelfstandigheid kan doorlopen.

Uit de vele voorbeelden uit de pedagogische literatuur komt duidelijk naar voren dat het aan de rolflexibiliteit, die in verband hiermee door ouders en kinderen moet worden opgebracht maar al te vaak ontbreekt. Vele moeders hebben moeilijkheden bij

het begeleiden van hun kinderen naar de volwassenheid. Zij trachten — vaak onbewust — de verzorgende moederrol te continueren door hun kinderen van hen afhankelijk te houden. Verloving en huwelijk van één der kinderen betekent dan een ernstige crisis. Vaak trachten zij ook nog hun gehuwde kinderen te beredden. Is dit niet een belangrijk aspect van het schoonmoeder-probleem?

Keren wij ons naar de vader dan ziet men soms de zelfstandigheid van de zoon bedreigd omdat de vader sterke pressie op hem uitoefent een opleiding of beroep te kiezen dat de zoon de mogelijkheid geeft meer te bereiken dan hijzelf. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat dit vooral voorkomt onder vaders, die zelf in hun beroeps-carrière werden gefrustreerd.

In een onderzoek van Harburg werd aannemelijk gemaakt dat ditzelfde nogal eens voorkomt bij vaders die sociaal-sterk zijn gestegen. Hij toonde bij studenten met zodanige vaders een grotere antipathie t.o.v. hun vaders aan, dan bij studenten uit een controlegroep.²⁷⁾

Ook de zich wijzigende relatie tussen de echtgenoten verdient aandacht i.v.m. de veranderende groepssituatie, waarbij eveneens van belang kan zijn de invloed van de beroepsarbeid.

Na de wittebroodsweken en na de meestal intens beleefde versterking van de groepsband bij de geboorte van het eerste kind komt er een fase waarin, aldus Blood en Wolfe, de kans op verwijdering groter wordt. De zorg voor de kinderen kan de vrouw vrijwel geheel in beslag gaan nemen. De moeder dreigt in haar de echtgenote te verdringen. Bovendien is de man juist dan veelal in zijn economisch-expansieve fase waardoor het beroepsleven hem zeer in beslag neemt en tot een sterke centrifugale factor kan worden. Door deze beide processen kan de man in deze constellatie gemakkelijk buiten spel raken in het gezin.

Blijft de huwelijksband bestaan dan volgt een nieuwe periode waarin de situatie ertoe meewerkt dat de echtgenoten weer meer op elkaar aangewezen zijn. De kinderen gaan de deur uit en het beroepsleven legt minder beslag op de man. Men ziet in deze fase dan vaak een sterkere oriëntatie op elkaar optreden.

Hoewel strikt genomen niet bij deze stelling thuis horend, omdat deze spreekt over zich *wijzigende* relaties tussen de gezinsleden, willen wij hier toch aandacht vragen voor een recent door Schachter geformuleerde theorie, die een verband legt tussen de aard der betrekkingen in het gezin en bepaalde persoonlijkheidseigenschappen.²⁸⁾

Schachter ontdekte — min of meer toevallig — een verband tussen geboortenummer en behoefte aan contact met anderen bij proefpersonen die hij in angstige situaties had gebracht.

Eerste of enige kinderen bleken veel sterker behoefte te hebben aan affiliatie dan kinderen met een lager geboortenummer. Ter verklaring wees Schlachter op de grotere aandacht en bezorgdheid van de ouders voor het eerstgeboren kind. Hierdoor ontwikkelt dit een sterke behoefte aan hulp in elke minder aangename situatie. Als nadere uitwerking van deze hypothese redeneerde Schlachter als volgt verder: perso-

²⁷⁾ E. Harburg: Parent perception and hostility in imbalanced A-B-X- situations. Ongepubliceerde dissertatie. University of Michigan 1963.

²⁸⁾ S. Schachter: The psychology of affiliation. Stanford 1959.

nen die voor moeilijke problemen komen te staan kunnen deze op twee wijzen oplossen n.l. op sociale wijze, d.w.z. door contact met anderen te zoeken of op individuele wijze. Eerstgeborenen zullen, getet op de bovenvermelde hypothese, er sterker toe neigen hun problemen op sociale wijze op te lossen.

Langs deze lijn verder denkend veronderstelde Schlachter nu dat er onder eerstgeborenen relatief weinig alcoholisten zullen voorkomen omdat alcoholisme een typisch individuele wijze is van het „oplossen” van moeilijkheden. Een door hem ingesteld onderzoek onder alcoholisten scheen deze hypothesen te bevestigen.

Een tweede voorspelling die Schlachter deed op grond van genoemde hypothesen was, dat eerstgeborenen, wanneer zij psychiatrische hulp behoeven, minder vaak de behandeling voortijdig zullen afbreken omdat psychiatrische hulp een typisch sociale wijze is van oplossen van persoonlijke moeilijkheden. Een onderzoek onder personen, die psychiatrische hulp hadden ontvangen bleek ook deze hypothese te ondersteunen. Er is na deze publicatie van Schlachter een rage ontstaan naar onderzoekingen over het geboortenummer. De resultaten spreken elkaar nogal eens tegen. Met name een kritisch artikel van Smart doet twijfel rijzen aan het bestaan van een zo eenvoudig verband tussen geboortenummer en alcoholisme.²⁹⁾

Wij hebben deze theorie hier willen vermelden omdat deze duidelijk zijn uitgangspunt kiest in de micro-structuur van het gezin.

Binnen-Buiten

Ad d. Onze laatste stelling had betrekking op de wisselwerking tussen de kleine groep van het gezin en de andere grote en kleine groepen waarvan de gezinsleden deel (gaan) uitmaken.

Wij zullen bij deze intergroepsbetrekking slechts kort stilstaan omdat dit thema gedurende de gehele conferentie aan de orde is. Slechts een enkele opmerking over de impulsen van buiten op het gezin.

Een populair thema in de gezinssociologie is dat het gezin functioneert als opvangcentrum, toevluchtshaven en herstellingsoord voor hen die in het harde leven buiten het gezin vermoeid en gefrustreerd raken. Vooral de man zou thuis de veiligheid en bescherming vinden, die hem weer in staat stelt de kille maatschappij weer in te kunnen. Deze beschouwing lijkt ons eenzijdig. Ook het omgekeerde kan men gemakkelijk observeren n.l. dat de man en ook de kinderen de frustraties die zij in het gezin ervaren buitenshuis afreageren.

Hoe dit zij, de vraag of en in hoeverre het gezin deze geestelijke gezondheidsfunctie inderdaad vervult lijkt ons een gedegen onderzoek meer waard, waarbij uiteraard de mogelijke oorzaken voor het niet-ervullen van deze functie alle aandacht verdienen. Over de betekenis van de micro-structuur van het gezin voor de waarden-overdracht schreven wij reeds onder A, toen wij Newcomb's A-B-X theorie toepasten op godsdienstig gemengde huwelijken.³⁰⁾ Dit proces raakt uiteraard de relatie gezin-kerkgenootschap. Hetzelfde geldt uiteraard t.a.v. de normoverdracht voor het bedrijfsle-

²⁹⁾ R. G. Smart: Alcoholism, birth-order and family size. Journal of abnormal and social psychology. Januari '63. pp. 17-23.

³⁰⁾ Zie hiervoor ook: I. Gadourek: Cultuuraanvaarding en cultuurontwikking. Oratie Groningen 1958.

ven, de school, het verenigingsleven etc. Wanneer de door het gezin overgedragen normen niet aansluiten bij die van deze grotere sociale kaders kunnen moeilijkheden èn voor de betrokken individuen èn voor deze instituties moeilijk uitblijven. Tenslotte willen wij nog vermelden de betekenis van het in de gezinsgroep ontmoete rolmodel voor de aanpassing van de kinderen aan instellingen buiten het gezin. R. Lippitt en L. W. Hoffman verrichtten een studie die aanwijzingen opleverde dat kinderen uit gezinnen met dominante moeders en aarzelende, weinig besluitvaardige vaders buitenshuis aanpassingsmoeilijkheden ondervonden, omdat dit rolmodel niet overeenkwam met het gedrag dat van de verschillende sexen in de verschillende sectoren van de maatschappij wordt verwacht.³¹⁾

Ten besluite.

Sinds in 't Veld-Langeveld in de bundel Sociaal-Wetenschappelijke Verkenningen wees op de magere resultaten van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het gezinsleven in Nederland³²⁾ zijn de pleidooien voor de instelling van een breed opgezet onderzoek niet meer verstomd. Zo beëindigt Kooy de inleiding tot zijn studie over het veranderend gezin in Nederland aldus: „Deze studie draagt dus het karakter van een „studeerkamer-studie“. Hopelijk wordt zij in een afzienbare toekomst gecompleteerd door een onderzoek „te velde“”.³³⁾ Ook J. P. Kruijt pleit voor het instellen van een gezinsonderzoek op grote schaal.³⁴⁾

Wij stemmen met deze pleidooien van harte in en hopen met deze bijdrage te hebben aangetoond dat de micro-dimensie hierbij dan alle aandacht waard is.

De gezinsfactor bij het sociaal onderzoek

Prof. dr. I. Gadourek*)

Inleidend: Er is nauwelijks een sociaal-onderzoeker in Nederland te vinden die uit hoofde van zijn beroep niet tegen de gezinsfactor aanbotst. Niet alle gegevens worden weliswaar via de gezinnen verzameld: bedrijfssociologen beijveren zich om van honderden, zelfs duizenden werknemers, in de cantines of tijdens hun werk geïnterviewed, meningen en houdingen te registreren. De inhoud van kranten, films, radio- of televisie-uitzendingen wordt door middel van de inhoudsanalyse ontleed en tot de toetsing van psychologische of sociologische hypothesen aangewend. De inhoudsanalyse voert echter het gezin in de termen van „target“ of „audience“ (d.w.z. het publiek dat

³¹⁾ Persoonlijke mededeling van R. Lippitt.

³²⁾ H. M. In 't Veld-Langeveld: Enkele gedachten over het gezins-sociologisch onderzoek in Nederland. In de bundel: Sociaal-wetenschappelijke verkenningen. Assen 1957, pp. 86 e.v.

³³⁾ G. A. Kooy: Het veranderend gezin in Nederland. Diss. Leiden 1957. p. 15.

³⁴⁾ Zie zijn voorwoord tot de studie van Douma, vermeld onder 26.

*) Ik ben dhr. W. J. van Kranen, bibliothecaris-documentalist bij het Sociologisch Instituut te Groningen, dank verschuldigd voor de hulp die hij mij verleende bij het opsporen van de relevante literatuur.